

VOOR LEERHUIS & LITURGIE

DAVID EN JONATAN

Rinse Reeling Brouwer

Lezing: 1 Samuël 20:1-42; 21:1

De lezing van vanmorgen was lang, niet als enige lezing trouwens in deze reeks over het profetenboek Samuël. De lengte van enkele hoofdstukken in dit boek hangt samen met hun gewicht. Het gewicht van dit hoofdstuk betreft het 'verbergen', waarvan enkele malen sprake is (vs 2.5.19.24). David verwijderd zich van het hof en is van nu af aan messias in het verborgene, als vluchteling. Het pást de gezalfde deze gestalte van vluchteling aan te nemen en omgekeerd: bij iedere voortvluchtige, hoe die je bij nadere kennismaking ook kan belazeren of teleurstellen, heb je er allereerst mee te rekenen dat het een gezalfde Gods kan zijn. Zo, dat hebben we in ieder geval vast gezegd; daar zat u toch op te wachten.

Naar de literaire vorm móet ons hoofdstuk wel zo lang zijn, omdat Jonatan óm moet gaan. Je zult het maar moeten toegeven dat je eigen vader niet deugt, dat doe je niet zo maar! In het begin, als David Jonatan, ook al met omhaal van woorden, probeert duidelijk te maken dat diens vader zijn ziel, dat is: hemzelf zoekt (vs 1), reageert Jonatan nog met een 'geen sprake van!' 'Zie, mijn vader doet niets, geen grote *dabar* (*dabar*: een woord, maar een woord dat je doet, is ook een zaak), ook geen geringe *dabar* zonder het aan mijn oor bekend te maken, waarom zou mijn vader deze *dabar* voor mij verbergen?' (vs 2). Daar begint het dus mee, met de vanzelfsprekende loyaliteit van een zoon jegens zijn vader, van de kroonprins jegens de troon. Maar het eindigt zo (vs 39): 'Enkel Jonatan en David wisten van deze *dabar*, deze afspraak.' Daar is de loyaliteit dus definitief verschoven: Jonatan communiceert niet langer, maakt niet langer gemene zaak met zijn vader, maar deelt zijn woorden louter nog met deze vriend aan wie hij onvoorwaardelijk trouw blijft. *Tussen* het vertrekpunt en het eindpunt nu ligt een lange weg, want, zoals gezegd, zo'n toewending - die tegelijk een afwending is - voltrek je niet zo maar. Goethe beschreef het in zijn stuk over de grote edelman Egmond, vooral bekend door de toneelmuziek van Beethoven daarbij. Egmond, de gevierde generaal, de loyale dienaar aan de Habsburgse kroon, die zovele overwinningen voor zijn vorst had behaald, *kon* zich niet voorstellen dat zijn arrestatie echt tot het schavot zou leiden. Goethe laat dan Oranje het alternatief voorstellen en ook belichamen: de *vlucht*, maar Egmond kán niet vluchten, omdat hij dit niet waar wil hebben. Zo had het met Jonatan ook kunnen gaan. Maar het loopt anders: Jonatan blijkt bereid de intentie van zijn vader en vorst te testen, en houdt daarmee de bittere noodzaak van vlucht ópen.

Voor deze test nu, hoe Saul, de éérste gezalfde in Israël, werkelijk staat tegenover David, die hem tot hier toe alleen nog maar wél heeft gedaan, ontvouwt als eerste David een plan en bedenkt vervolgens Jonatan er nog eens een uitwerking bovenop. Het plan van David (vs 5-9): bij het komende feest van de nieuwe maan word ik verwacht op een etentje bij de koning (ik zeg niet, al te vertrouwelijk: bij Saul). Ik zal daar niet zijn. Mist hij mij, zeg hem dan dat je mij toestemming hebt gegeven om in mijn stad - Jonatan zal straks bij de uitvoering heel subtiel zeggen: bij mijn 'broeders' (vs 29) - te *Bet-lechem*, brood-huis, brood te eten bij het jaarlijkse offerfeest. Uit de reactie van de koning zal dan blijken hoe hij tegenover mij staat. Jonatan is het met dit plan eens en bezweert van zijn kant, ver buiten het hof, op het veld (vs 11), dat hij aan David zal 'bekend maken' (vs 12v) wat zijn vader van diens absentie vond. Prachtig wordt nu verteld hoe de beide vrienden op elkaars plannen reageren, want in deze reactie bespeur je al hoe er in Jonatan iets aan het gebeuren is. Eerst sluit David de ontvouwing van zijn plan af met een vraag: 'bewijs dan *chèsèd*, vriendschap - niet alleen als genegenheid maar als dáád, als wel-daad - aan je dienstknecht - voor David is dus niet alleen de koning, maar ook de prins zijn *beer* -, 'want in een verbond van JHWH heb jij je dienstknecht met jou verbonden' (vs 8). En

INHOUD

Dit is de laatste aflevering van de elfde jaargang.

Deze Maandbrief bevat de laatste twee toespraken bij 1 Samuël. De reeks wordt in de eerste aflevering van jaargang 12 voortgezet met de uitleg van 2 Samuël.

Verder in deze Maandbrief: de toespraken, gehouden in de derde 'Jong geleerd'-dienst en een uitleg van Matteüs 24, de zogenaamde 'eschatologische rede'.

De serie van Alex van Heusden over de brief van Paulus aan de Romeinen wordt in de volgende Maandbrief voortgezet.

AGENDA TOESPRAKEN (wijzigingen!) Amsterdamse Studentenekkllesia

- 28 januari: 2 Samuël 3-7
Alex van Ligten
- 4 februari: Jong geleerd 5:
'Bestaat God nog?'
Geeske Hovingh/Kees Kok
- 11 februari: 2 Samuël 8-12
Ranfar Kouwijzer
- 18 februari: 2 Samuël 13-14
Alex van Ligten
- 25 februari: 2 Samuël 15-17
Ranfar Kouwijzer
- 4 maart: Jong geleerd 6:
'Bestaat de duivel nog?'
Geeske Hovingh/Kees Kok
- 11 maart: 2 Samuël 18-19
Ranfar Kouwijzer

COLOFON

MAANDBRIEF VOOR LEERHUIS EN LITURGIE

ISSN 1385 0326

Uitgave van de Stichting Leerhuis & Liturgie
(sinds 1980)

Eindredactie: Kees Kok

Redactie en administratieadres: Postbus 17268,
1001 JG Amsterdam; tel. (020) 6256940

leerhuis@leerhuisenliturgie.nl

www.leerhuisenliturgie.nl

Abonnementsprijs: € 22,50 per jaar;

Europa € 30,00; buiten Europa € 35,00.

Opzeggingen vóór 1 november van het lopende jaar.

Giro 395505 tnv Stg.Leerhuis en Liturgie
Voor België: Postgiro 000-1699184-35

dan, nogal teatraal: 'als er misdaad is in mij, dood jfj mij dan' - maar lever mij niet over aan je vader.' Omgekeerd vraagt Jonatan, nadat hij de bekendmaking van de gezindheid van zijn vader aan David heeft toegezegd: 'Moge JHWH met je zijn zoals hij was met mijn vader: ach, als ik dan nog leef, zul jij mij dan niet de *chèsed*, de vriendschap van JHWH bewijzen, dat ik niet sterven zal?' (vs 13v). Jonatan ziet dit als onvermijdelijk: als aan David de toekomst is, is het met hem gedaan en daarmee met het koningschap in zijn huis. Dan loopt hijzelf gevaar na 'regime change', en anders zijn nageslacht wel. Want zo werkt het, zo weet het Samuëlboek, dat de grote Kleijs Kroon de 'verhalende *politeid*' van Israël placht te noemen: vrienden van vandaag kunnen de vijanden van morgen worden, en niemand kan op den duur zijn leven zeker zijn. Doch bij deze beide vrienden gaat het haaks op die gang van zaken, op hoe het altijd en overal maar weer lijkt te móeten gaan. Jonatan is een heer die, voor het geval zijn vader het koningschap in Israël blameert, vrijwillig afstand doet van zijn aanspraken op de heerschappij en bereid is om knecht naast de knechten te worden. En David bezweert dat hij, wat er ook gebeurt, zal afblijven van het leven van Jonatan en van die na hem komen (vs 16; zie 2 Samuël 9). Dit bondgenootschap is bepaald niet onpolitiek: eeuwenlang was vriendschap bovenal een *politiek* begrip. De belangen worden expliciet genoemd: de aanspraken op de troon van David aan de ene, de zorg voor de voortgang van zijn huis bij Jonatan aan de andere zijde. Maar, deze belangen onderkennende, doorbréékt dit verbond de spiraal die onvermijdelijk moet leiden tot dood op dood en moord op moord. Het is een wonder voor onze ogen. Als we de Schriften niet hadden, we zouden niet geloven dat het kán.

Op de ontvouwing van de plannen volgt dan het bericht van de uitvoering ervan. Alleen dat al geeft een opzettelijke langademigheid in de vertelling. David verbergt zich in het veld (vs 24) en de koning houdt zijn maaltijd bij nieuwe maan, met mannen onder elkaar (geen vrouw te bekennen): hijzelf, kroonprins Jonatan, generaal Abner en de lege plaats voor David, de muzikant. De koning zit, op zijn zitplaats aan de wand - je zou eens 'in de rug' worden aangevallen! (vs 25). Op de eerste dag mist hij David wel degelijk, maar zegt niets. 'Hij moet wel onrein zijn', maakt hij zichzelf wijs; als je het boek Leviticus (15:16v) leest, zal daarmee bedoeld zijn: hij zal een spontane zaadlozing hebben gehad en mag zich daarom niet meteen in gezelschap vertonen. Maar de tweede dag kan Saul zich niet langer inhouden en vraagt Jonatan of hij er meer van weet. En ja, dan volgt het afgesproken verhaal van het verzoek tot een gang naar de *broeders* in Betlehem, Broodhuis. Een leugentje om bestwil? Zeker. Maar toch ook een diepe waarheid: want waar hoort de gezalfde Gods thuis, waar eet hij zijn brood? Aan de tafel der machtigen of onder de broeders in het onaanzienlijke? Nu breekt de toorn van Saul eerst goed los (vs 30). Die toorn is in een vorig hoofdstuk toegeschreven aan een 'boze geest' (19:9). Het lijkt me evident dat er aan de oudere Saul iets kleeft van wat wij een geestesziekte noemen. En ook iets van tragiek - ik ga niet mee met degenen die beweren dat de Hebreeuwse bijbel de 'tragedie' niet zou kennen, zoals die tot het onvergetelijke erfdeel van Hellas behoort. Mij dunkt dat Saul wel degelijk trekken heeft van een tragisch mens die te gronde gaat aan een onvermijdelijk lot. Er is niets tegen om dat te onderkennen, mits we maar beide aspecten, zowel het psychiatrische als het tragische, weten te betrekken op het hoofdthema van dit profetenboek: Saul is de eerste gezalfde en als zodanig de falende, de verworpene. Juist door de *mislukking* te laten zien van een koningschap 'als bij de

volkeren' laat hij ook zien hoe het koningschap in Israël is bedoeld. Zijn *ziekte* is dat hij in de ander, in die vrolijke, zingende knaap David, ziet wie hij zelf had moeten en ook had willen zijn maar niet kan zijn, en zo door woede wordt verteerd. Zijn *tragedie* is dat hij wéét en toch niet anders kan.

En nu richt zich heel die woede die zich eerder uitte in de richting van David (wiens naam Saul hier niet over de lippen krijgt!, vs 27.30), ditmaal óók in de richting van Jonatan, zijn eigen zoon, gepaard aan een forse vloek in de richting van diens moeder (echt de taal van een dictator! vs 30) en met een welgemeende, maar precies doel missende vaderlijke raadgeving: 'Denk maar niet dat jij nu ooit nog koning zult worden' (vs 31). Saul wéét immers maar al te goed dat Jonatan 'voor de zoon van Isai heeft gekozen' en precies dat weten vergroot zijn eenzaamheid tot in het duizelingwekkende. En Jonatan weet nu ook wat hij aanvankelijk niet wilde weten, maar nu wel onder ogen móet zien. Om enig uitstel te verkrijgen vraagt hij eerst nog wanhopig: 'Was hat er denn Übels getan?' (Matteüs 27:23), ja wat hééft David gedaan (vs 32), behalve de ziel van de koning verkwikken? Maar ja, dat is het nu juist wat Saul ziedend maakt en provoceert tot het werpen van dezelfde speer die David moest treffen, nu naar Jonatan. En dat maakt de conclusie onontkoombaar: 'Jonatan *wist* dat zijn vader ten volle had besloten David te doden' (vs 33). Het is waarachtig nu zijn beurt om ziedend te worden en hij heeft - zo speelt hij het althans - de tijd nodig om de onontkoombare conclusie tot zich te laten doordringen (vs 34).

Daarop treedt dan het tweede plan, Jonatans eigen plan, in werking. Hij moet nu Sauls gedrag aan David gaan meedelen, die zich nog steeds verborgen houdt in het veld, tot op deze derde dag (vs 19). Jonatan neemt daartoe zijn 'jongen' mee (vs 35). Let op dat woord, want het vormde eerder, in de beroemde Goliatgeschiedenis, de aanduiding voor David zelf, zo jong immers nog als onconventioneel krijgsman. Dat die 'jongen' hier rondloopt op het veld, zegt vast ook iets over David. Ook na alle conflict dat er inmiddels rond hem is losgebarsten, is hij toch ook 'jongen' gebleven, heeft hij iets van de jongen in zich bewaard en wordt hij in elk geval daaraan herinnerd. De jongen weet niet van het spel dat hier gespeeld wordt. De pijlen worden geschoten aan hem voorbij, over hem heen (vs 36), zodat David het kan horen: 'nog verder van je af, die kant op' (vs 37), 'vlug, haast je, niet staan blijven!' (vs 38). Alleen om deze boodschap te kunnen roepen was de jongen meegekomen, en onwetend gebleven kan hij nu gaan.

Dat is nodig, zodat David te voorschijn kan komen uit zijn schuilplaats, door niemand waargenomen, en de vrienden en bondgenoten afscheid kunnen nemen, bijna voorgoed. 'En David viel neer met zijn gezicht op de aarde, hij wierp zich neer, tot driemaal toe; en zij kusten elkaar, de man zijn naaste, tot het voor David te groot werd' (vs 41). Wel, dit kan ons ook te groot worden. Dit valt toch nauwelijks met droge ogen te lezen! Jonatan die banden doorsnijdt, die van een eigen koninklijke toekomst afziet, die de dood onder ogen durft te zien, omdat hij, vriend, ook náaste van zijn vriend wil zijn, solidariteit betrachten tot in het opperste doodsgevaar en David die weet en (anders dan Saul, zijn tegenpool) aanvaardt dat hij niet alleen hoeft te zijn, dat hij op de weldadigheid van zijn naaste mag zijn aangewezen. Alle woorden zijn inflatoir. Het Joodse, christelijke woord 'naastenliefde' wordt vaak verhaspeld tot een liefde voor alles en iedereen. Het ooit socialistische woord 'solidariteit' wordt vervlakt tot

aanduiding van welk bondgenootschap ook, zelfs dat van sterkeren onder elkaar. Wat *bedoeld* is, is onzegbaar en wat *gezegd* wordt, is gedurig aan misbruik blootgesteld.

‘En Jonatan ging maar door David te doen zweren bij zijn liefde, want hij had hem lief met de liefde van zijn ziel’ (vs 17). Liefde, dat is ook altijd de dáád van de liefde, die haar niet fundeert, maar wel aanwakkert en bestendigheid verschaft. Met die grote ommezwaai die Jonatan heeft moeten maken, de afwending van het hof en de toewending tot deze vriend, deze voortvluchtige, is zulk een bestending van deze liefde gegeven. Ze kan niet meer kapot, ze is ‘voor altijd’, heet dat in bijbeltaal (vs 42): JHWH immers staat ‘tussen’ hen, als ‘Dritter im Bunde’.

Is deze liefde nu homo-erotisch van aard, vragen wij, eenentwintigste-eeuwers, daartoe aangespoord door de klaagzang van David, die het bij Jonatans dood zal uitschreeuwen dat diens liefde meer voor hem had betekend dan die van vrouwen (2 Samuël 2:26)? Ach, hier geldt eigenlijk hetzelfde voor als voor wat ik zojuist opmerkte over ‘de man en zijn *naaste*’ en over ‘solidariteit’. Het is prima als allerlei genootschappen van Joodse of christelijke homo’s zichzelf naar David en Jonatan noemen. Waarom niet? Als we dan maar beseffen dat het om een zelfde soort kritische zelfbenoeming gaat als wanneer de gemeente zelf zich christelijke, messiaanse ekklesia durft te noemen. Het is welbeschouwd geen identiteit, het is een uitdrukking van hoop. Niet alle liefde is een liefde van iemand, die ‘zijn leven inzet voor zijn vrienden’ (Johannes 15:13). Ook in de homo-erotiek doet zich bedrog voor, lafheid, verraad of gewoon onverschilligheid. Ik zag ooit een toneelstuk van Martin Sherman over dragers van roze driehoeken in een nazi-concentratiekamp. De een sjacherde met een SS-er in ruil voor privileges, de ander was liever politiek gevangene dan voor zijn seksuele oriëntatie uit te komen, slechts een enkeling kon in waarachtigheid leven en sterven in zulk een onleefbaar oord. Wie kent zichzelf? Voor ieder van ons is een liefde als die van David en Jonatan tot elkander een grote onbekende, een grote uitzondering en heel misschien dan ook een grote belofte, al bidden wij dat wij nooit in zulk een doodsgevaar worden gebracht als deze beiden.

Letten wij nu nog op een detail in het slotgedeelte. Voordat Jonatan David, kan spreken zegt hij tot zijn jongen: ‘Ga, breng die pijlen naar de stad’ (vs 40). En als hij tot David zijn ‘ga in vrede’ heeft gezegd, en David is opgestaan en gegaan, zo staat er, ‘kwam Jonatan in de stad’. De jongen naar de stad. Jonatan naar de stad. David *nog niet* naar de stad, niet naar zijn stad, de ‘stad van David’. Maar als het waar is wat ik vermoedde, dat de ‘jongen’ een alter ego van David zelf is, dan wordt toch wel gesuggereerd dat David ooit in zijn eigen stad zal aankomen, zo waar als zijn nu nog verborgen koningschap ooit openbaar zal worden. En wat is dat voor koningschap? Hoe ambivalent pleegt ‘regime change’ te wezen! Hoe ambivalent klinkt het ook bij de dichter van dat lied, dat ‘Wilhelmus van Nassouwe’, wanneer hij precies in de middelste van de vijftien strofen van dit acrostichon, de achtste strofe, Oranje de woorden in de mond legt: *als David moeste vluchten / voor Saul de tiran / zo heb ik moeten zuchten / met menig edelman* [Egmond toen dus al niet meer] *Maar God heeft hem [David] verbeven / verlost uit alle nood / een koninkrijk gegeven / in Israël zeer groot*. Merk op wat het lied hier Oranje *wel*, en wat het hem *niet* laat zeggen. Het laat hem zichzelf *wel* vergelijken met David, in een vorstenspiegel, als een norm en belofte. Maar het laat hem *niet* zeggen: ‘zoals David toch nog

koning werd, zo zal ik het ook ooit worden.’ Het suggereert dit wel, maar zegt het niet. Iedere identificatie komt te vroeg. Bewijs eerst maar eens dat jouw regime werkelijk van geheel andere aard is dan dat van de tiran. Bewijs maar die andere kwaliteit.

En waarin is dan, in onze tekst, die ándere kwaliteit gelegen? Kunnen we ook áánwijzen dat het koningschap van *déze* gezalfde anders is dan het koningschap als bij de volkeren, dat het volk van Saul vroeg en waar deze aan kapot ging? Ja, zegt Wout van der Spek. Kijk maar goed. Er hangt een geheimzinnige waas rond de *pijlen* in de voorlaatste scène. De jongen die ze moet oprapen, weet ook niet waar ze eigenlijk goed voor zijn. Ze vormen een raadsel. Welk raadsel? Zou het kunnen zijn dat je moet vragen naar het *waartoe* van de pijlen? Pijlen immers plegen gericht te zijn op een *doel*. Bij de speer in de hand van Saul was dat doel duidelijk: de bedreigende troonpretendent, eerst David, vervolgens ook Jonatan die de zijde van David kiest (vs 33). Maar wat is het doel van de pijl? Dat is maar een ‘doel alsof’ (vs 20). Het is dus *niet*: Saul zelf. Dat had zo voor de hand gelegen, de door Samuël gezalfde alternatieve koning en Jonatan, de kroonprins die zijn vaderhuis verlaat, sluiten een verbond, een samenzwering om de oude koning te treffen. Maar zie: dat staat er nu net *niet*. Er is wel een geheim verbond, maar dat is er niet voor de dood, doch voor het leven. En er wordt wel geschoten, maar over enig doel heen, aan enig doel voorbij. Dat is dan het laatste geheim, dat ik uit onze lange, rijke vertelling te voorschijn wilde halen.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 19 november 2006

SAULS DOOD

Huib Oosterhuis

Ten geleide

Een man leefde in Benjamin:

*zijn naam was Kisj, zoon van Abiël,
zoon van Zror, zoon van Bechoret, zoon van Afiach,
uit de stam Benjamin - hij was een weerbaar man.*

Hij had een zoon, zijn naam was Saul.

Deze was jeugdig en mooi

*geen man onder de kinderen van Israël was met hem te vergelijken
met kop en schouders stak hij boven het hele volk uit.*

De kinderen van Israël roepen om een koning en deze boerenzoon, uit de kleinste stam van Israël en uit het minste van alle geslachten, wordt tot koning gezalfd. JHWH zelf zegt over hem tegen een onwillige Samuël: ‘Hij zal mijn volk bevrijden, want gezien heb ik mijn volk, gehoord heb ik hun angstgeschreeuw.’ Zijn eerste grote daad is de bevrijding van Jabesj: de inwoners van Jabesj hadden zich al bijna overgeleverd aan de tiran Nachasj die ze allemaal hun rechteroog zou uitsteken. Saul verslaat deze Nachas. ‘God zal met je zijn,’ was hem gezegd toen hij onverhoeds tot koning werd gezalfd. ‘God gaf hem een ander hart’ - staat er dan, een hart dat zien en horen kan, de vernedering, de doodsnood van zijn broeders; een hart dat wéét, richting weet, en niet wankelt. Enkele bladzijden verder in het boek 1 Samuël wordt Saul verworpen. *Sja’oel* (‘de gewenste’) is niet langer gewenst. Hij

wordt 'ingeruild' voor een ander, voor David, die plotseling de man naar Gods hart blijkt te zijn. Saul heeft gefaald, wordt verworpen. God is niet meer met hem, en dat 'andere hart' sterft in hem af. De bevrijder van Jabes wordt dan, tot aan zijn dood op het slagveld van Gilboa, beschreven als een versomberde, een achterdochtige, blind rondlopend in het labirint van zijn eigen leven. 'God sprak niet meer met hem' - staat er, als hij aan het eind van zijn leven is gekomen - wat is er gebeurd? 'Uit jouw hand geroofd, toen je even niet keek, niet dacht aan mij?'

Toespraak

1.
Er was, zo'n veertig jaar geleden, onder theologen, schriftgeleerden een liedje in omloop, van een van hen, met het refrein: 'David sloeg Goliath, met een steentje zo klein als het menselijk geloof (...).'

Als David op het wereldtoneel verschijnt met zijn slinger en zijn vijf gladde stenen, en op Goliath afrent, roept hij uit, met de stem van de profeet, 'nu dan zal heel de aarde weten dat Israël een God heeft', dus niet 'dat Israël een koning heeft'; en onmiddellijk daarop, als een uitleg: 'nu dan zal heel deze vijandige horde weten dat *hij niet redt* door het zwaard.' Dat hij niet redt door het zwaard, maar hoe dan wel?

David wordt na zijn overwinning op Goliath opgenomen in de intieme kring rond Saul en wordt aanvoerder van het leger.

Terugkerend van hun overwinningen worden Saul en David door de vrouwen uit alle steden van Israël (zo staat er) toegezongen met deze woorden: 'Saul - bij duizenden sloeg hij ze neer, maar David, bij tienduizenden.'

Saul wordt jaloers, onzeker van zichzelf. Er staat: de volgende dag maakte een boze demon zich van hem meester. Als David voor hem speelt op de citer, werpt Saul tot tweemaal toe zijn lans naar hem. David weet te ontwijken. Saul wil hem kwijt, stuurt hem van het ene slagveld naar het andere in de hoop dat hij zal sneuvelen. Maar David komt telkens levend en als overwinnaar terug 'want Ik zal er zijn was met hem'. Dan besluit Saul David te doden en hij vertelt dat aan Jonatan, zijn zoon en kroonprins.

Jonatan is Davids vriend, vanaf het eerste ogenblik dat zij elkaar zagen - liefde op het eerste gezicht. 'Hij hield van David als van zichzelf', en die uitdrukking suggereert dat *dit* de volmaakte liefde is. Jonatan, die al eerder in het verhaal beschreven is als een man van zeldzame moed, door iedereen bewonderd en bemind, groeit in de nu volgende hoofdstukken van het boek 1 Samuel uit tot een van de zuiverste figuren uit heel de bijbel. Hij is wat nauwelijks voorkomt onder mensen, hij is onbaatzuchtig.

Zij sluiten een verbond: voor het leven, tot in de dood, tot na de dood: zij zullen elkaars nageslacht, elkaars huis, behoeden. 'Het woord dat wij hebben gesproken, afgesproken, ik en jij: JHWH zal er zijn tussen mij en jou, voor altijd.' Jonatan, zelf kroonpretendent, beaamt de uitverkiezing van David zonder zijn vader af te vallen en is aan beiden trouw. Hij behoedt David voor de plannen van Saul, wordt om zijn liefde zelf door Saul bedreigd, maar wankelt niet jegens David. De volstrekte en de evidentie van zijn dubbele trouw, de helderheid waarmee hij zijn leven leeft, doen het duistere lot van zijn vader nog donkerder uitkomen.

2.
Saul jaagt op David. David, op de vlucht, zoekt asiel bij koning Achis van Gat, een eind verderop. Hij dreigt herkend te worden, stelt zich aan als een gek, kwijlt in zijn baard. Achis

laat hem uitzetten - ik heb hier al gekken genoeg! Hij vindt een grot in de woestijn, zijn broers en familieleden sluiten zich bij hem aan en, zo staat er, ook mensen in moeilijkheden, verbitterden - het wordt een soort vreemdelingenlegioen, David wordt hun man.

Komt Saul thuis van weer een veldtocht tegen de Filistijnen, hoort hij: David zit in de woestijn van Engedi. En daar gaat hij weer, met drieduizend man!

*Hij kwam bij de schaapskooien langs de kant van de weg;
daar is een grot in de rots, waar Saul binnenging
om er zijn behoefte te doen.*

Maar achterin die grot zat David met zijn mannen.

Davids mannen zeiden tegen hem:

Dit is de dag waarvan hij heeft gezegd:

Zie, ikzelf geef jou je vijand in handen! -

doe dus met hem wat goed is in jouw ogen.

David stond op

en zonder dat Saul het merkte,

sneed hij een slip af van de mantel die Saul aanbad.

Maar zelfs toen begon Davids hart al te bonken

terwijl hij toch enkel een slip afsneed

van de mantel die Saul aanbad.

Tegen zijn mannen zei hij:

Dat zij verre van mij!

Dat ik mijn hand aan hem zou slaan!

want dat is hij toch: gezalfde van JHWH!

(1 Samuël 24:3-7)

Als Saul de grot verlaten heeft, roept David hem achterna, buigt voor hem en zegt: Kijk, mijn vader, de slip van uw mantel. Dan roept Saul: Is dat jouw stem, mijn zoon David? En Saul begint te huilen en zegt: jij bent goed, ik niet; 'wie laat ooit zijn vijand ongedeerd heengaan als hij hem in handen krijgt?'

Zoals David, citerspelend voor Saul en ongewapend tegenover Goliath, prototype en ideaalbeeld is, koninklijk in zijn jeugdige kracht (dit is koningschap, zó hoort het, is de les van het verhaal) - zo ook is hij hier, tegenover zijn achtervolger, prototype en ideaal, koninklijk in zijn zelfbeheersing; een mens die boven zichzelf uitstijgt, die zijn plotselinge macht, de kans van zijn leven niet grijpt om zich te wreken, maar om te verzoenen.

Na hun verzoening gaan David en Saul ieder huns weegs. Nog eenmaal valt Saul terug in zijn waan en verharding: als hij hoort dat David zich schuilhoudt in de wildernis, zet hij opnieuw de achtervolging in, tot diep in de woestijn. En weer weet David hem te overmeesteren én spaart hij Sauls leven - ben jij dat mijn zoon, David? Ja, mijn heer en koning. Toen zei Saul: 'Ik heb verkeerd gedaan, kom terug, mijn zoon David, ik zal je geen kwaad meer doen.' Maar David ziet in dat Saul instabiel is, zij nemen afscheid en David verlaat het land. En Saul laat hem voortaan met rust.

3.
Als David op zijn citer speelde

zag ik de stad bevrijd -

zag ik de vijand vluchten van de wallen,

het steken der bazuin, de muren vallen.

Als David zong zag ik de nieuwe tijd.

Toen David op zijn citer speelde

*wist ik: hij is het, hij -
wist mij te vluchtig om een lied te maken,
mijn geest te zwaar om heel de nacht te waken.
Toen David zong wist ik mezelf voorbij.*

*Wie was het die mij koning kroonde,
mij vroeg wat ik niet kon,
mij zond waarheen mijn voeten niet bewegen,
mij vloek te drinken gaf in plaats van zegen -
die mij van dorst deed sterven bij de bron.*

4.

Saul gaat langzaam maar zeker te gronde. Samuël die hem gezalfd had, is gestorven. 'Saul had de dodenbezweerders en waarzeggers uit het land verdreven', staat er dan (1 Samuël 28:3). Heksen, tovenaars en al die andere specialisten in de duisternis zijn door de Thora van Mozes verboden in Israël en Saul heeft die wet strikt uitgevoerd.

De Filistijnen maken zich op tot een beslissende veldslag. En dus trekt Saul maar weer ten strijde. Zij legeren zich op de bergen van Gilbao. Bij het zien van de overmachtige vijand raakt Saul in paniek. Er staat: 'Hij raadpleegde JHWH - maar die gaf geen antwoord.' Dan, omdat hij niet verder leven kan zonder een woord, een wenk, doet hij wat hij zichzelf en anderen verboden heeft; hij zoekt 'een vrouw die macht heeft over de schimmen van de doden' en gaat haar raadplegen. Zij heet in de volksmond 'de heks van Endor'. Saul vermoet zich en in het holst van de nacht bezoekt hij de vrouw (1 Samuël 28:8).

Huiveringwekkend van eenzaamheid is dit tafereel. Hij vraagt de vrouw de schim van een dode op te roepen. Zij verzet zich, ze zegt: Saul, de koning heeft het verboden. Saul zweert haar dat zij niet gestraft zal worden. 'Daarop vroeg de vrouw: Wie moet ik voor u oproepen. Saul antwoordde: Roep Samuël voor mij op. Toen de vrouw Samuël zag, begon zij te gillen en zei tot Saul: Waarom hebt gij mij bedrogen? U bent zelf Saul. De koning antwoordde: Wees niet bang, wat zie je? Ze antwoordde: Een goddelijk wezen zie ik uit de aarde oprijzen. Saul vroeg haar: Hoe ziet hij eruit? Ze antwoordde: Een oude man rijst op, in een mantel gehuld. Toen wist Saul dat het Samuel was, en hij boog zich tot de grond' (1 Samuël 28:11-14).

Dan voorspelt de schim van Samuël hem dat hij in de strijd met de Filistijnen vernietigd zal worden, hij en zijn zonen, en daarmee zal zijn verwerping voltrokken zijn. Als Saul dat hoort, slaat hij tegen de grond. De vrouw verzorgt hem, geeft hem te eten en te drinken. En dan verdwijnt Saul de nacht in. De volgende dag, op het slagveld van Gilboa, als de strijd verloren is en Jonatan en zijn andere zonen zijn gedood, stort hij zich in zijn zwaard (1 Samuël 31:4).

Abel Herzberg schreef een toneelstuk onder de titel *Sauls dood*. Hij laat Saul in zijn diepste vernedering tot het inzicht komen dat hij niets anders dan een 'koning der verworpenheid' is geweest: het prototype van allen die 'verminkt van geest en ziel ter wereld zijn gekomen', 'die het aan kracht ontbroken heeft om tot eenheid te worden en tot karakter', van allen die zwak waren en mislukt zijn. Vanuit die diepte roept Saul tot God en roept hij hem uit tot de God van de verworpenen.

Dat staat niet in het bijbelse verhaal over Saul - dat is wel in de geest van het verhaal: dat deze God hoort en ziet en weet en zoekt en vindt. En in de geest van de psalmdichters die de vertwijfeling en schaamte en verlorenheid van mensen hebben gezien en geëerbiedigd en gezongen. David zou een van die psalmdichters zijn geweest.

5.

Gruwelijk is de wereld, een wereld van slagvelden, gruwelijk is iedere oorlog, een beetje oorlog duurt levenslang – ach, die Nederlandse jongens en meisjes in Urugan, nu, en straks als ze terug zijn. Niet het slagveld is het laatste beeld van dit verhaal, niet de lijken aan de muur. Maar mensen die zich ontfermen. 'De inwoners van Jabesj', zij die hun bevrijding, hun leven aan Saul te danken hadden, zij stonden op, en zij gingen heel de nacht. Zij namen het lijk van Saul en de lijken van zijn zonen van de muur, en brachten hen naar Jabesj. En zij louterden de verminkte lichamen en de nagedachtenis van hun bevrijder in het vuur en begroeven zijn gebeente onder de tamarisk van Jabesj. En zij vastten zeven dagen (1 Samuël 31:11-13).

Een tamarisk is een zoutrijke boom, tegen weer en wind en tijd bestand.

De bijbel is van tamariskenhout, tegen de tijd bestand, zout der aarde. Het bijbelse verhaal is open, het gaat, het zet zich door, gaat voor je uit, draagt je als op adelaarsvleugels. Gaan - dat is de melodie. En soms wordt die melodie zo trefzeker en zuiver vertolkt dat zij ons dóet gaan, in tranen, toch ongebroken. Zo moge het zijn, dit uur, vandaag en zoveel mogelijk dagen.

Amsterdamse Studenteneklesia, zondag 26 november 2006

Jong geleerd 3 - 3 december 2006 DEZE AARDE, ONS MILIEU

'Jong geleerd' is een serie van zeven diensten in de Amsterdamse Studenteneklesia, telkens op eerste zondagen van de maand. In deze diensten wordt gepoogd een aantal elementaire geloofsvragen ook voor jongere, minder in kerk en ekklesia ingevoerde zielen, op toegankelijke wijze aan de orde te stellen.

1.

BEDORVEN VLEES

Bij het verhaal over de zondvloed, Genesis 6-9

Kees Kok

*De aarde bedierf voor Gods aangezicht
en de aarde was vol van geweld.*

1.

Je zult de aarde maar gemaakt hebben, met alles erop en eraan, volgens het meest intelligente design, dat zelfs geheel verenigbaar is met de meest geavanceerde evolutieleer. Je hebt al je schepselen - de miertjes, de piertjes, de mens - leven ingeblazen en na zes dagen mocht je op de zevende, de sabbat, eindelijk uitblazen. Je hebt de mens aangesteld om de boel te managen en die maakt er meteen een warboel van: de allereerste broer slaat de tweede dood en als de mensen talrijk worden op aarde, vermenigvuldigt zich het kwaad. De kerels gedragen zich als godenzonen, helden en sterren. 'Zij namen zich vrouwen te kust en te keur', staat er in Genesis (6:1-4). De mens gedraagt zich als 'alle vlees'. Dat woordje 'vlees' komt veel voor in het verhaal over de zondvloed. Als de mens vergeet dat hij behalve 'vlees' ook nog 'geest' is; dat hij niet

louter lust en begeerte is, maar ook geschapen 'naar Gods beeld en gelijkenis', om goed voor elkaar te zijn en voor de aarde met alles erop en eraan, 'grond, lucht, dier en mensenkind'; dat hij meer is dan een ongeremde consument - dan leeft hij op-kosten-van; dan vermenigvuldigt zich het kwaad op de aarde.

2.

God kan het niet langer aanzien. Zijn hart krimpt ineen. 'Ik zal hen verderven,' zegt God, 'mét de aarde.' Maar zo'n vaart loopt het niet. Het faillissement is niet volledig. Noach, de enige rechtvaardige die God op aarde heeft gevonden, wordt aangesteld als curator. Hij moet een reddingsoperatie ondernemen om een doorstart mogelijk te maken. Hij krijgt de opdracht een ark te bouwen en er twee exemplaren - mannelijk en vrouwelijk - van alle diersoorten in op te nemen. En genoeg voedsel. Verder mag ook zijn hele familie mee. God zelf doet de deur achter hem dicht. Het laden van de ark duurt zeven dagen, evenals de schepping. Het is alsof de schepping wordt teruggedraaid. Alle schepselen worden bijeengedreven in een grote baarmoeder die op de woelige baren van de oervloed het leven bewaart, zo dat het opnieuw geboren kan worden.

3.

Veertig dagen en nachten komt de vloed over de aarde. De sluizen van de hemel worden geopend en al het water dat bij de schepping zo zorgvuldig boven het hemelgewelf is opgeslagen en in toom gehouden, stort naar beneden. Het stijgt tot zeven meter boven de hoogste bergen; al wat leeft gaat ten onder, behalve het leven in de ark. En de vissen natuurlijk; die voelen zich pas echt in hun element. Dan, langzaam, zakt het water en strandt de ark op de berg Ararat. Een duif wordt op verkenning uitgestuurd en vindt tenslotte een vers olijfblad. De aarde droogt op, de ark loopt leeg, de aarde kan opnieuw beginnen. 'Van nu af aan,' zegt God, 'zal ik geen levend wezen meer slaan', en hij dicht spontaan: 'van nu af alle dagen van de aarde:

*zaaien en oogsten
vorst en hitte,
zomer, winter,
dag en nacht -*

het houdt nooit op.' (Genesis 8:21v)

Ach, die God van de bijbel. Hij heeft achteraf altijd spijt als hij de gevolgen ziet van zijn terechte woede. Hij maakt een afspraak met Noach; hij sluit een verbond: 'Nooit meer wordt het water een vloed.' En als teken van dat verbond scheidt hij de regenboog.

4.

Wat een verhaal. U zou het thuis nog eens helemaal moeten nalezen. Is het ook echt gebeurd? Nee hoor, en het heeft geen enkele zin om bij de berg Ararat in Turkije naar resten van de ark te zoeken, zoals sommigen nog steeds doen. Het verhaal over de zondvloed is een profetische waarschuwing waarin God spreekt tot onze verbeelding en tot ons geweten: als jullie doorgaan met het *rücksichtslos* consumeren van elkaar en de aarde, dan gaat het mis, op den duur. 'Wij zullen niets begrijpend ten onder gaan.' Maar deze stevige waarschuwing draagt ook veel troost en bemoediging in zich. De naam Noach schijnt zoiets te betekenen als 'troost'. Het is immers een hele troost te weten dat één rechtvaardige in staat is de aarde met alles erop en eraan van de ondergang te redden.

5.

In de joodse traditie is sprake van zesendertig rechtvaardigen per generatie die opwegen tegen alle kwaadaardige mensen van deze wereld. Misschien zijn dat er intussen wel zesendertig miljoen, overal en nergens, meestal anoniem. God weet ze wel te vinden. En wat doet God zelf? Zijn woede over het bederf van de aarde is in zekere zin machteloos; hij is op de mens aangewezen, op die ene, op die zesendertig, op die zesendertig miljoen rechtvaardigen. Onvermoeibaar blaast hij zijn geest in hen aan en hoopt er het beste van. En hij tobt en hij peinst en hij denkt: 'Wat had ik kunnen doen en heb ik niet gedaan?'

2.

OP EIGEN HOUTJE

Geeske Hovingh

1.

Het is volstrekt verkeerd gelopen met de aarde en God heeft er genoeg van. Twee hemelingen, hogere engelen, spreken met elkaar: 'De chef is een idealist, een grote schat die het beste voor heeft met de mensen zonder te weten wat voor vlees hij in de kuip heeft,' zegt een van de twee. De opstandige engel Lucifer, bedenker en aansteker van alle kwaad, onderbreekt hem: 'De mens laat liever de aarde ten onder gaan dan dat hij zijn auto wegdoet.'

2.

Aldus Harry Mulisch in zijn *Ontdekking van de hemel*.

We dalen er uit af en aanschouwen de aarde zoals die er nu bij ligt.

Voormalig presidentskandidaat Al Gore heeft er een film over gemaakt en toont in een anderhalf uur durend college zijn 'inconvenient truth'. De reeks huiveringwekkende grafieken en beelden geven je in ieder geval al een zeer ongemakkelijk gevoel. Ergens hoop je dat het toch een science-fictionfilm blijkt, maar het ziet er naar uit dat Gore geen fictie, maar feiten presenteert.

Septici houden ons sussend voor dat er in de geschiedenis van de wereld altijd koude en warme periodes zijn geweest, en dat de aarde vanzelf wel weer een natuurlijk evenwicht bereikt, maar helaas laten die grafieken iets anders zien: in 260.000 jaar wereldgeschiedenis is er nog nooit zoveel CO₂ uitgestoten als nú gebeurt.

Door de verbranding van fossiele brandstoffen en het omkappen van bomen neemt dat gehalte in de lucht dramatisch toe, met als gevolg een oplopende temperatuur van water en lucht, smeltende ijskappen en stijgend zeewater. Flora en fauna raken volledig in de war, bij de noordpool zijn nu al ijsberen gesignaleerd die door gebrek aan vluchtheuvel-ijschotsen uitgeput raken en verdrinken. Maar liefst 279 diersoorten verplaatsen zich in de richting van diezelfde noordpool, op zoek naar een plek om het hoofd koel te houden. Als dit proces zich voortzet, zullen er in 2050 1 miljoen diersoorten uitgestorven zijn...

3.

Dat scheelt in ieder geval een boel ruimte, mocht het water ons ooit zo hoog tot de lippen stijgen dat we een ark moeten bouwen. Iets wat ik me sowieso afvroeg: hoe al die beesten in dat kleine schip pasten. De bioloog Midas Dekkers zei er vorige week over: 'Vast staat dat je met zo'n ark 99 procent van de diersoorten kunt redden, als je maar niet de dieren

meeneemt die je altijd op de schilderijen twee aan twee naar binnen ziet wandelen. Olifanten, nijlpaarden en neushoorns zijn te groot.’

Daar noemt hij er dan ook net drie die met uitsterven bedreigd worden, dus in 2050 zal dat niet het grootste probleem zijn.

De vraag is vooral of we nog een kans krijgen om opnieuw met diezelfde aarde te beginnen. Het is nu niet God die met donderend geraas het water uit de hemel doet vallen, maar wij zelf; de wereldwijde overstromingen zijn vandaag de dag ook het gevolg van menselijk handelen.

4.

Gore laat aan de hand van een treffend voorbeeld zien wat dat menselijk handelen inhoudt:

Als je een kikker in een glas heet water laat vallen, zal hij er van schrik onmiddellijk uitspringen. Gooi je hem in datzelfde glas, maar laat je de watertemperatuur langzaam stijgen, dan zal hij blijven zitten, omdat hij zich aanpast, eraan went. Zo gedragen wij ons ook. We weten dat het niet goed gaat, maar het proces van aardopwarming verloopt vrij traag, waardoor we geen schrikreactie vertonen, rustig doorlopen, in ons zomerjasje van de najaarszon genietend.

We heersen over de aarde, beheren haar niet als rentmeesters, maar putten haar uit, onderwerpen haar aan onze grillen van consumptiedrift en expansiedrang.

U voelt zich na de geschetste problematiek waarschijnlijk net zo machteloos overdonderd als ik na het bekijken van die film. Het probleem is zó groot, zó onvatbaar, dat je de neiging hebt het bijltje er maar bij neer te gooien. Wat maakt het nog uit? Zou het echt nog wat schelen als ik een spaarlampje koop, terwijl de grote autofabrikanten in Amerika lustig doorgaan met hun productie van brandstofverslindende hummers en jeeps?

5.

Hoe de aarde ook ontstaan is, hoe zij er ook aan toe is, het blijft een ingenieuze constructie en het is de enige, de enig denkbare die we hebben. Ieder dier, elke plant, al wat leeft heeft zijn eigen biotoop en functie. De mens is er middenin gezet om dat alles te behoeden, te beheren: om van de aarde een huis te maken met een tuin zonder grenzen, voor iedereen. Daartoe is de mens vrij geschapen, met hart, ziel en verstand Met handen om te bouwen en lippen om te zoenen. Hij kan er ook voor kiezen die vrijheid te misbruiken en de boel te bederven.

6.

Het is afgelopen.

Finis Comoediae

De tweede engel protesteert: ‘Dat kan niet! Laten we proberen nog iets te verzinnen. Het kan nog stééd’s!’

‘Nee, de tijd is voorbij. Je gaat met pensioen. Bedankt voor alles, ook namens de Chef. Adieu.’

‘Dan doe ik het op eigen houtje. Hoort u mij?!? Ik laat het er niet bij zitten.’

7.

Doe het op eigen houtje.

Maak met dat houtje schoon schip, een arkje, waarin je mensen en dieren om je heen verzamelt die het er samen niet bij laten zitten; die zorgvuldig met die verdornd mooie schepping omspringen; die hopen,

verwachten, een kaars aansteken en dan nog een. Of een spaarlampje.

Zo kunnen wij, langzaam maar zeker, de aarde opdelfen, zelfs uit de onderste afgrond.

Zo moge het zijn.

MESSIAS, MENSENZOON

Gelezen: Matteüs 24:1-19.29-35.42

Kees Kok

De door Matteüs ingelaste waarschuwing aan de lezer (24:15) om even goed op te letten, geldt natuurlijk voor heel zijn evangelie; en het is ook een goede waarschuwing voor bijbellezers in het algemeen. Pas op, er staat niet wat er staat. Het is allemaal veel complexer, veelgelaagder dan je denkt. Want de woorden en beelden zijn de dragers van eeuwenlange omgang met eeuwenoude ervaringen. Dat geldt zeker ook voor onze tekst die wij lezen, over oorlogen en rampen. Al zo’n zevenhonderd jaar eerder was er met Israël iets dergelijks gebeurd: Jeruzalem en de tempel verwoest, geen steen meer op de andere, het volk in ballingschap weggevoerd. Die treurige episode is door de profeten uitvoerig beschreven, geanalyseerd en becommentarieerd: Jesaja, Zacharja - en het boek Daniël. Die worden door Matteüs dan ook uitvoerig geciteerd. Vandaar de vele aanhalingstekens in de tekst.

Jesus is aan het woord. Staande in het heiligdom, de tempel van Jeruzalem, centrum van de joodse godsdienst, profeteert hij dat er daarvan, net als zevenhonderd jaar eerder, geen steen op de andere zal blijven. Maar in de tijd dat Matteüs zijn evangelie schrijft en deze lange redevoering Jesus in de mond legt - zo’n veertig jaar na Jesus’ dood -, is dat al gebeurd: in het jaar zeventig is Jeruzalem en de tempel door de Romeinen met de grond gelijk gemaakt. Daarmee was een definitief einde gekomen aan het oude Israël. Alleen de klagmuur bleef over en zou pas 1900 jaar later weer toevallen aan het nieuwe Israël, de staat die in 1948 werd gesticht en die sindsdien een wankel bestaan leidt vanwege het slepende conflict met de oorspronkelijke Arabische bewoners; een van die conflicten waarbij volk tegen volk is opgestaan.

Deze tweede verwoesting van Jeruzalem, het einde van het oude staatje Israël, speelt een belangrijke rol in de evangeliën. Het is zelfs de vraag of het christendom zou zijn ontstaan als die catastrofe in het jaar 70 niet had plaats gevonden. De beweging rond Jesus - door zijn volgelingen ‘messias-christus’ genoemd, is ontstaan, opgestaan uit de puinhopen waarin Israël toen achterbleef. Het is dus niet zo vreemd, dat Jesus zich daar als het ware met terugwerkende kracht over uitlaat. Hij was tenslotte ook een van de slachtoffers van de Romeinse overheersing, en volgens de Schriften is hij als eerste uit de dood, uit hun dodelijk regime opgestaan. En, zo heet het: hij leeft voort in zijn gemeente, in zijn volgelingen, die door Paulus dan ook ‘het lichaam van de messias’ worden genoemd: zij belichamen de aanwezigheid van de messias, van de messiaanse toekomst in deze wereld. Dat is althans hun oorspronkelijke roeping.

In de joodse traditie hebben de ondergang van Jeruzalem en de komst van de messias alles met elkaar te maken. Als de nood het hoogst is, is zijn redding nabij. Hoe slechter de

situatie, des te groter de verwachting van de komst van die koninklijke figuur die het volk verlost van zijn vijanden en de vrede herstelt. Maar - let op lezer! - zo eenvoudig is het niet. Er is niet één messias, een klip en klare gestalte die de zaak van God wel even zal komen regelen. Daarom laat Jezus zichzelf liever ook niet in het openbaar 'messias' noemen. Als Jezus aan zijn leerlingen vraagt wie zij denken dat hij is, en Petrus antwoordt: de messias, de zoon van God, dan legt hij hem het zwijgen op. Hij zegt hem nadrukkelijk dat aan niemand te vertellen. Want, zo waarschuwt hij in zijn rede: er zullen vele valse messiassen en leugenprofeten opstaan en de mensen valse hoop geven. De messias is immers een aardse, politieke figuur, volgens de Schriften voortkomend uit het geslacht van David. Dat brengt het risico met zich mee dat iedere gek of idealist van zichzelf kan zeggen: 'Ik ben de messias.' En dat heeft in de geschiedenis van Israël en het jodendom al tot heel veel ellende geleid. Messiaanse pretenties ontaarden bijna altijd in dictatuur, onderdrukking en leiden meestal tot de ondergang. Zo hebben alle volkeren hun eigen 'messiassen' gehad, die hen eerst verleidden en hen vervolgens misleidden en naar de afgrond voerden. Messiassen zijn levensgevaarlijk.

Jezus noemt zichzelf dan ook geen messias, maar 'mensenzoon'. De mensenzoon is niet van deze wereld, maar komt van de andere kant; hij komt 'op de wolken van de hemel'. Dat is het oude visioen van het boek Daniël (7:13v). De mensenzoon doemt op aan de horizon van de geschiedenis: het is de nieuwe, stralende mens, hersteld in al zijn waardigheid als schepsel, de mensheid naar Gods beeld en gelijkenis die op ons toekomt, de toekomstmens.

Talrijke joodse en christelijke denkers hebben zich afgevraagd of het koninkrijk van God nu van boven, van Godswege, komt - de mensenzoon op de wolken -, of van beneden, door toedoen van mensen - onder aanvoering van de messias uit het geslacht van David. Het antwoord is bijna altijd: beide. Ons verlangen naar die andere orde en alle goede daden die daaruit voortvloeien, zijn onontbeerlijk voor de komst van het koninkrijk. Het zal ook van onderop moeten komen. Wie het uithoudt tot het eind, wie het ondanks alles wat er gebeurt, ondanks verraad en onderdrukking, toch niet opgeeft, die zal worden gered, lazen we. Dat is het goede nieuws dat in heel de bewoonde wereld zal worden verkondigd, zegt Jezus. Eerst moet dat nieuws onder alle volkeren worden verspreid als een messiaans antivirüs tegen de rampzaligheid van deze wereld. Dat moet eerst iedereen weten. Iedereen moet de kans krijgen zijn of haar bijdrage te leveren aan die andere wereldorde. En dan, dan pas is de tijd rijp, dan zal de voleinding komen, van Godswege.

U weet: de oorspronkelijke betekenis van 'christendom' is 'messianisme'. *Christos* is immers de Griekse vertaling van het Hebreeuwse *masji'ach*, 'messias'. Het messianisme, het christendom dus, staat of valt met het koortsachtige, aanstekelijke verlangen naar een einde aan de 'doodsnacht' die ons 'her en der regeert'. Kunnen we die hartstocht noch herkennen in het reëel bestaande christendom? Zal de christelijke politiek de komende jaren er weer door worden aangestoken?

Zowel door christenen als door joden is en wordt nog steeds beweerd dat het verschil tussen jodendom en christendom erin bestaat dat de eersten geloven dat de messias al gekomen is, en de tweeden dat hij nog moet komen. Dat dat niet zo is, blijkt onder andere uit de lezing van vandaag. Het messiaanse verlangen speelt in het vroegste christendom een even grote

rol als in het bijbelse en nabijbelse jodendom, zoals onder andere blijkt uit de Talmoed, de mondelinge joodse traditie die in de vroege middeleeuwen werd opgetekend. Daarin worden op de vraag waar en wanneer de messias komt, de meest uiteenlopende antwoorden gegeven. Zo lezen we ergens dat de messias 'recht ruikt'; hij heeft zo'n fijne neus voor gerechtigheid dat hij overal daar te vinden is waar recht heerst. Ook wordt verteld dat hij zich ophoudt tussen de met zweren bedekte arme daklozen voor de gesloten poorten van het almachtige Rome. Daaruit zouden we misschien mogen afleiden dat hij ook verkeert temidden van uitgeprocedeerde asielzoekers, zwervend van opvang naar opvang, of opgesloten in desolate centra en op bajesboten. Zoek je de messias? Ga daar maar eens kijken. Ik denk dat ook er heel veel 'messias' zit in het naderende generaal pardon. En als je de messias tegenkomt en aan hem vraagt: wanneer kom je een eind maken aan alle ellende?, dan is zijn antwoord: vandaag nog. Hoezo vandaag? En dan is er in die rijke talmoedische discussie weer een andere rabbijn die je uitlegt: vandaag, als je gehoor geeft aan zijn stem. Zijn stem zegt: doe recht, leef de thora, wees solidair, laat je liefde niet verwaaien. De Talmoed zegt dus dat de komst van de messias mede afhangt van het gedrag van de mens. Onvoorspelbaar dus. Er zijn drie dingen, zo lezen we, die onverwachts komen: een vondst, een schorpioen en de messias. Of, zoals rabbi Jezus al zei: 'Wees waakzaam, want jullie weten niet op welke dag jullie heer zal komen.'

Maar in dezelfde evangelietekst lezen we ook dat er nog heel wat bloed zal vloeien voor het zover is. Oorlog na oorlog, verraad, moord en doodslag, rampen en hongersnoden. De thora zal geminacht worden, het recht verkracht en de solidariteit zal verwaaien, de liefde verkillen. Dat is niets nieuws, dat is het dagelijkse nieuws. 'O wee die een kind dragen of de borst geven in die dagen.' In die dagen? Alle dagen. Vandaag in een vluchtelingenkamp in Darfur, op een markt vol ontploffende autobommen in Bagdad, of langs de weg in Afghanistan. Nee, deze rede van Jezus gaat niet over 'de laatste dingen', zoals in veel bijbels boven onze lezing staat. 'In die dagen', dat is: in al die soortgelijke dagen, maanden, en ook in de dagen van het nieuwe jaar. Het gaat niet over een bepaalde eindtijd, want voor de slachtoffers is de eindtijd al gekomen. Alle tijden zijn eindtijden voor wie hun einde vinden in heel 'de gruwel der verwoesting'.

Hoe dan ook, er zal een eind aan komen. Zegt de bijbel in duizend variaties op elke bladzijde. De bestaande wereldorde zal door elkaar geschud worden. De zon zal verduisteren, de maan verbleken bij de komst van de mensenzoon op de wolken. De mens, de humaniteit, de zachte krachten zullen winnen op het eind. De messias komt. Niet volgens veler verwachting als een tot de tanden gewapende vechtjas, maar ontwapenend en gezeten op een ezeltje. Hij wordt niet geboren in een paleis, maar in een stal. Zijn thema is thora, zijn refrein: recht en solidariteit. Met een enorme stoet messiaanse mensen in zijn kielzog rijdt hij op zijn ezeltje de mensenzoon tegemoet, die als een zachte lenteregen uit de wolken is neergedaald, en zij omhelzen elkaar. Dan kan het koninkrijk beginnen.

Misschien nu nog even niet. Maar zo moge het zijn.

Amsterdamse Studenteneklesia, zondag 17 december 2006